

Natalia Jarska, *Kobiety z marmuru. Robotnice w Polsce w latach 1945–1960*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2015, ss. 343, tabl. 24, ils.

Monografia *Kobiety z marmuru. Robotnice w Polsce w latach 1945–1960* stanowi efekt badań prowadzonych przez Natalię Jarską w Instytucie Historii PAN na potrzeby pracy doktorskiej, którą obroniła w 2014 r.

Badaczka dziejów najnowszych postawiła sobie za cel opisanie procesu aktywizacji zawodowej kobiet od zakończenia II wojny światowej po lata 60. XX w. Cezura końcowa rozważań to jej nowatorska propozycja wynikająca z analizy wykorzystanej w pracy dokumentacji epoki. Autorka za robotnice uznała przede wszystkim przedstawicielki płci żeńskiej pracujące w przemyśle. W swoich rozważaniach poszerzyła jednak tę kategorię o kobiety pracujące w budownictwie i komunikacji. Nie zapomina również o mieszkankach wsi, które podążając za obietnicą lepszego życia w mieście, stawały się chłoprobotnicami.

Tematyka pracy Natalii Jarskiej związana jest nie tylko z historią społeczną pierwszych powojennych 15 lat, ale stanowi również cenny wkład w badania nad historią kobiet. Kierunek ten w ostatnich latach cieszy się coraz większym zainteresowaniem wśród przedstawicieli nauk społecznych i humanistycznych, w tym oczywiście historyków. Monografia Natalii Jarskiej uzupełnia naszą wiedzę z zakresu pracy zawodowej kobiet w okresie podanym w tytule. Publikacje dotyczące różnych aspektów rzeczywistości w okresie między rokiem 1945 i 1989 podejmują temat zatrudnienia w czasach PRL z perspektywy doświadczeń mężczyzn, bez uwzględniania kategorii płci jako odrębnego czynnika wpływającego na różnorodność percepcji, a tym samym odmiennych doświadczeń. Sytuację kobiet często opisuje się w kontekście dopełnienia oraz potwierdzenia istnienia określonego, męskiego obrazu ówczesnej rzeczywistości, nie zaś jako odrębną perspektywę. Stąd istotne znaczenie pracy Natalii Jarskiej, która pozwala lepiej zrozumieć rzeczywistość z punktu widzenia kobiet. Analiza naukowa Natalii Jarskiej zawiera odniesienie do dwóch odrębnych obszarów ich funkcjonowania, co wynika z odgrywanych przez peerelowskie kobiety ról społecznych związanych z opieką nad domem i wychowaniem potomstwa. Kluczowa rola przypisywana płci żeńskiej w rodzinie, sytuująca ją jako strażniczkę domowego ogniska, przestaje być głównym czynnikiem separującym kobietę od sfery publicznej. Monografia badaczki ukazuje zmianę optyki w tym zakresie.

Ramy czasowe przeprowadzonych przez Autorkę badań to okres silnego przesuwania się kobiet do sfery publicznej. We wskazanym czasie wymagano od nich pełnego zaangażowania w życie gospodarcze kraju poprzez podejmowanie pracy. Omawiana publikacja traktuje nie tylko o funkcjonowaniu kobiet w sferze publicznej. Autorka nie zapomina także o obszarach wychodzących poza pola badawcze recenzowanej rozprawy, np. sprawy związane z posiadaniem rodziny, w tym małych dzieci. Wykazuje motywacje kobiet do podjęcia pracy i trudności, z jakimi musiały się mierzyć na różnych płaszczyznach funkcjonowania w charakterze robotnic.

Kwestia aktywizacji zawodowej kobiet na skalę masową została przez nią opisana pod różnymi kątami, m.in. w ujęciu instytucjonalnym. Autorka ukazuje stosunek władz do pracy zawodowej kobiet. Wskazuje przy tym na szereg czynników, które niejako wymuszały na nich podjęcie pracy zarobkowej. Opisuje realia powojenne, a w ich ramach często dramatyczną sytuację kobiet, które w wyniku śmierci mężczyzn podczas wojny stawały się jedynym żywicielem rodziny. Badaczka wskazuje związek przyczynowo-skutkowy między powojenną sytuacją wdów a koniecznością podjęcia przez nie pracy zarobkowej. Ukazuje stanowisko władz wobec pracy kobiet oraz sposoby urzeczywistniania tego planu na skalę masową. Podejmuje się również oceny skuteczności zainicjowanych działań i zestawia je z rzeczywistym oddziaływaniem na ówczesne kobiety.

Drugą bardzo ważną kwestią poruszoną przez Autorkę jest sytuacja robotnic w fabrykach. Natalia Jarska odnosi się do różnych aspektów kobiecości w kontekście pracy robotnic. Sferę publiczną zestawia z prywatną, związaną z posiadaniem rodziny i ówczesnymi realiami gospodarczymi. Przytacza wiele problemów, które dotyczyły robotnic, np. utrzymanie higieny osobistej w miejscu pracy.

Autorka ukazuje również negatywne postawy mężczyzn wobec podejmowania zatrudnienia przez kobiety. Podaje przykłady spraw związanych z mobbingiem i wykorzystywaniem seksualnym; wskazuje na niedostatki w procesie szkolenia oraz trudności związane z awansem zawodowym; podejmuje temat wynagrodzeń, które często były niższe od wynagrodzeń mężczyzn wykonujących taką samą pracę. Pochyla się także nad tematem łamania prawa zabraniającego wykonywania kobietom niektórych zawodów i analizuje zmiany prawne podejmowane w tym zakresie.

Autorka podjęła w pracy również sprawę udziału kobiet w protestach społecznych, np. w różnego rodzaju strajkach oraz ich roli w tych wydarzeniach. Jak wskazała dalej, temat ten wymaga odrębnego i dogłębnego opracowania. Warto jednak tu zauważyć, że problem został przez nią nie tylko dostrzeżony, ale i wyeksponowany jako ważne pole badawcze.

Autorka opisując aspekty pracy zawodowej kobiet, nie skupiła uwagi wyłącznie na kwestii działalności ówczesnych władz. Rozważania dotyczące pracy robotnic zaprezentowała w kontekście sytuacji gospodarczej kraju tamtego okresu. Jej refleksja obejmuje również pytanie dotyczące znaczenia kultury dla inicjatyw podejmowanych przez władzę z zamiarem masowego pozyskania kobiet.

Autorka w celu dokonania pogłębionej analizy badawczej wykorzystwała źródła różnej proveniencji. Na bazę źródłową recenzowanej pracy składają się m.in. dokumenty partyjne wytworzone przez organy ówczesnej władzy na poziomie wszystkich szczebli, w tym np. władzy samorządowej. Ponadto wykorzystwała materiały prasowe z takich pism, jak „Moda i Życie Praktyczne”, „Życie Praktyczne” oraz „Przyjaciółka”. Zarazem osobiście pozyskała cenne źródła, mam tu na myśli rozmowy z byłymi pracownikami Kraśnickiej Fabryki WYROBÓW METALOWYCH. Wykorzystanie tak różnorodnych materiałów pozwoliło badaczce opisać sytuację robotnic w Polsce z bardzo różnych perspektyw. Umożliwiło również skonfrontowanie skuteczności działań władz chociażby w kontekście efektywności propagandy, jej oddziaływania na robotnice. Natalia Jarska opisuje losy kobiet, które przeżyły wojnę. Ukazuje proces stawania w obliczu (często) nowej dla nich roli robotnicy w okresie stalinizmu oraz w czasie destalinizacji. Jednocześnie nakreśla problemy, z którymi kobiety musiały się mierzyć w analizowanym okresie. Ustalenia dokonane w skali makro Autorka przełożyła na sytuację robotnic z Kraśnickiej Fabryki WYROBÓW METALOWYCH, czyli w tym konkretnym wypadku spojrzęła na problem w skali mikro.

Praca składa się z czterech rozdziałów. W pierwszym badaczka odwołuje się do głównych problemów powojennej rzeczywistości, czyli bezrobocia i nowej sytuacji zawodowej kobiet. Uwzględniła również okoliczności społeczne, które niewątpliwie wpłynęły na poziom życia rodzinnego i zawodowego robotnic. Podejmuje kwestię liczby żłóbków i przedszkoli oraz dostępności tych placówek. Analizuje aspekty prawne związane z możliwościami podjęcia przez kobiety pracy w roli robotnic w kontekście ówczesnego ustawodawstwa. Natalia Jarska dla lepszego nakreślenia realiów odwołuje się do sytuacji kobiet przed II wojną światową oraz w trakcie jej trwania, co pozwala jej ukazać zmianę, jaka zaszła w podejściu do zatrudnienia kobiet na przestrzeni tych lat.

W rozdziale drugim Autorka odwołała się do prawn-administracyjnego aspektu zatrudnienia kobiet. Opisała zmiany, które zaszły w tym zakresie pomiędzy rokiem 1949 i 1955. Wdrożenie w życie planu 6-letniego, który zakładał szybką industrializację kraju wymagało wielu rąk do pracy. W realizacji celu pomóc miało znaczne zwiększenie liczby zatrudnionych w fabrykach, przez co część kobiet zaczęła pracować w zawodach, które tradycyjnie przypisane były mężczyznom (np. w górnictwie, hutnictwie, budownictwie). Dążenie do wykonania założeń planu gospodarczego pociągało za sobą konieczność dokonania zmian w prawodawstwie w taki sposób, aby jak największa liczba kobiet mogła znaleźć zatrudnienie w sektorach, które dawniej były dla nich niedostępne.

Dalsze zmiany w sferze zatrudnienia kobiet zostały przez Autorkę opisane w rozdziale trzecim, który skupia się na zmianach w polityce zatrudnienia kobiet do roku 1960. Szeroko prezentuje wpływ destalinizacji na politykę zatrudniania kobiet oraz trwałość zmian wprowadzonych we wcześniejszym okresie.

Analiza zmian w sferze zatrudniania kobiet i ich sytuacji jako robotnic została zaprezentowana przez Autorkę w ostatnim rozdziale pracy na przykładzie Kraśnickiej Fabryki WYROBÓW METALOWYCH. Wybór tego zakładu podyktowany był próbą znalezienia kobiet, które stanowiłyby niejako grupę pośrednią między różnymi typami robotnic. Odmienny charakter pracy determinował nierównomierne natężenie niektórych doświadczeń (np. kwestia dyskryminacji w zawodzie, który dotychczas wykonywany był przez mężczyzn oraz w takim od dawna zdominowanym przez panie). Wynikało to z chęci porównania doświadczeń kobiet pracujących np. w sfeminizowanej branży włókienniczej z tymi zatrudnionymi w branży dotychczas uchodzącej za męską, np. górniczą czy hutniczą.

Dokonany przez Autorkę wybór wydaje się jak najbardziej zasadny z perspektywy chęci nadania pewnej jednorodności opisywanej grupy. Zarazem wiele problemów dotyczących robotnic (np. te związane z koniecznością łączenia opieki nad dziećmi z pracą zawodową) było wspólnych dla wszystkich pań w PRL. Przeprowadzenie głębszej analizy różnic między robotnicami ze sfeminizowanej branży włókienniczej a tymi kobietami, które pracowały w górnictwie czy budownictwie niewątpliwie przyniosłoby cenne informacje o środowisku samych robotnic i pozwoliłoby uchwycić różnice pomiędzy nimi, nie tylko te związane wyłącznie z ich liczebnością w poszczególnych typach grup zawodowych. Nie zmienia to jednak faktu, że recenzowana praca stanowi ważny wkład w stan badań na temat sytuacji kobiet podejmujących masowo pracę w charakterze robotnic. Tematyka rozprawy wpisuje się w popularny nurt badań nad losami, rolą i miejscem kobiet w historii najnowszej, poszerzając naszą wiedzę w tym zakresie. Praca jest tym wartościowsza, że Natalia Jarska podjęła próbę holistycznego podejścia do kwestii zatrudnienia i problemy robotnic opisała na różnych płaszczyznach, nie zapominając jednocześnie o ich kluczowej funkcji w domu i rodzinie.

Praca dowodzi, że płeć jest istotnym elementem determinującym odmienną doświadczeń kobiet i mężczyzn w aspekcie zatrudnienia. Potwierdza przez to konieczność prowadzenia tego typu badań naukowych w odniesieniu do innych aspektów rzeczywistości i przestrzeni czasowych, nie tylko w pojennym okresie.

Kamila Kulczycka-Mulewska